

BULETINUL MONUMENTELOR ISTORICE

anul XL nr. 3 1971

BULETINUL MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE STAT PENTRU CULTURĂ ȘI ARTĂ

Nr. 3 ● 1971

ANUL XL

- Prof. GRIGORE IONESCU — Nicolae Iorga, istoric al artei românești (3)
- MARIA ANA MUSICESCU — Bizanțul și arta țărilor române în sec. al XIV-lea și prima jumătate a sec. XV (5).
- NICOLAE CONSTANTINESCU — Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție (14).
- GH. I. CANTACUZINO — Elemente de caracter bizantino-balcanic în fortificațiile medievale din Țara Românească (24).
- GABRIEL ȘTREMPEL — Miniaturi și ornamente în manuscrise grecești ale Bibliotecii Academiei R. S. România (32).
- H. NUBAR — Un „ex voto” al zeiței Hecate la Sucidava (48).
- GH. POENARU BORDEA — Monede bizantine de bronz din sec. V–VII în Dobrogea (51).
- ANDREI ARICESCU — Despre numele așezării antice de la Slava Rusă (58).
- VASILE DRĂGUȚ — Picturile bisericii din Sîntă Mărie Orlea — cel mai vechi ansamblu mural din țara noastră (61).
- Arh. ȘTEFAN BALȘ și Arh. RODICA MÂNCIULESCU — Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia (75).
- GH. I. CANTACUZINO — Vechea mănăstire a Moldoviței în lumina cercetărilor arheologice (79).
- Arh. ȘTEFAN BALȘ — Cîteva date noi despre mănăstirea Moldovița (85).
- ALEXANDRU EFREMOV — Probleme ale cristalizării stilului în pictura de icoane în sec. XVI și o „nouă” icoană din epoca lui Neagoe Basarab (87).
- CORNELIA PILLAT — Ansamblurile de pictură de la mănăstirea Plătărești și biserica din Dobreni (95).
- VASILE DRĂGUȚ — N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și a monumentelor feudale din România, I, Țara Românească*, 1970 (111).

- Arch. ȘTEFAN BALȘ et arch. RODICA MÂNCIULESCU — Un type inusité d'exonarthex dans l'ancienne architecture de la Valachie (75).
- GH. I. CANTACUZINO — L'ancien monastère de Moldovița dans la lumière des recherches archéologiques (79).
- Arch. ȘTEFAN BALȘ — Quelques nouvelles dates concernant le monastère de Moldovița (85).
- ALEXANDRU EFREMOV — Problèmes de la cristallisation du style dans la peinture des icônes du XVI-e siècle et une „nouvelle” icône de l'époque de Neagoe Basarab (87).
- CORNELIA PILLAT — Les ensembles de peinture du monastère de Plătărești et de l'église de Dobreni (95).
- VASILE DRĂGUȚ — N. Stoicescu, *La bibliographie des localités et monuments féodaux de la Roumanie, I, La Valachie*, 1970 (111).

- Prof. GRIGORE IONESCU — Nicolae Iorga, Historian of Romanian Art (3).
- MARIA ANA MUSICESCU — Byzance and the Art of Romanian Countries in the XIVth Century and in the First Half of the XVth Century (5).
- NICOLAE CONSTANTINESCU — The Princely Court in Argeș. Problems of Its Genesis and Evolution (14).
- GH. I. CANTACUZINO — Elements of Byzantine — Balkan Character in the Medieval Fortifications in Wallachia (24).
- GABRIEL ȘTREMPEL — Miniatures and Ornaments in Some Greek Manuscripts in the Library of the Academy of the Socialist Republic of Romania (32).
- H. NUBAR — A Hecate's "Ex Voto" at Sucidava (48).
- GH. POENARU BORDEA — Byzantine Bronze Coins from Vth — VIIth Centuries in Dobrudja (51).
- ANDREI ARICESCU — The Name of the Antique Settlement from Slava Rusă (58).
- VASILE DRĂGUȚ — The Paintings of the Church from Sîntă Mărie Orlea — the Oldest Mural Ensemble in Our Country (61).
- Arch. ȘTEFAN BALȘ and Arch. RODICA MÂNCIULESCU — An Unusual Type of Porch in the Old Architecture in Wallachia (75).
- GH. I. CANTACUZINO — The Old Moldovița Monastery in the Light of the Archaeological Researches (79).
- Arch. ȘTEFAN BALȘ — Some New Data on the Moldovița Monastery (85).
- ALEXANDRU EFREMOV — Problems of the Crystallisation of the Style in the Icon Painting in the XVIth Century and a "New" Icon from Neagoe Basarab's Time (87).
- CORNELIA PILLAT — The Mural Ensembles from the Plătărești Monastery and the Church of Dobreni (95).
- VASILE DRĂGUȚ — N. Stoicescu, *The Bibliography of the Medieval Places and Monuments in Romania, I, Wallachia*, 1970 (111).

COLECTIVUL REDACȚIONAL:

Rodica BĂNĂȚEANU (secretar de redacție), Valentina BUȘILĂ, Mircea DUMITRESCU, Olga MĂRCULESCU, Tereza SINIGALIA, Margareta ȘIPOȘ.

Redacția: Calea Victoriei nr. 120, București, sectorul 1, telefon 13.98.17. Administrația: Str. Brezoianu nr. 23–25, telefon 14.67.99. Costul unui abonament anual este de 140 lei. Abonamentele se fac la redacție sau la administrație.

Arh. ȘTEFAN BALȘ
Arh. RODICA MÂNCIULESCU

Printre obiectivele înscrise în programul de restaurări al Direcției Monumentelor Istorice, figura de multă vreme biserica Sf. Vineri din Tirgoviște. Cu toată înfățișarea ei aparent lipsită de valoare, cu o arhitectură deformată prin adaosurile suferite și fără vreo pisanie care să-i ateste vechimea, ea lăsa totuși să se întrevadă că făcea parte din acea categorie de monumente care, la fel ca cenușărea din poveste, putea să-și redobândească frumusețea ascunsă.

În 1940, descoperirea unui ancadrament de portal încadrat în zidărie purtând o inscripție slavonă cu data de 1517¹ i-a conferit un certificat de vechime. În 1961 un sondaj parțial a scos la iveală un curios fragment de ancadrament de factură gotică precum și câteva discuri smălțuite și colorate, de felul celor de la biserica din Cotmeana, atribuită veacului al XIV-lea².

Interesul stîrnit de aceste descoperiri a contribuit la grăbirea introducerii în plan a restaurării.

Încă de la primele cercetări din 1967, care au stat la baza întocmirii proiectului, a fost confirmată prezența unui monument datat din veacul al XV-lea³ ieșit din comun și neîncadrat în tipologia cunoscută, caracterizat printr-o împărțire a fațadelor prin firide cu arcele subliniate de un șir de discuri smălțuite și divers colorate și, mai ales, printr-un pridvor cu mari arcade pe cele trei laturi exterioare, ulterior astupat și ascuns în grosimea zidăriei. Deasupra sa, mai putea fi bănuită existența unui turn, judecînd după grosimea exagerată a zidurilor de fundație ale acestui pridvor față de celelalte ziduri, constatată prin săpăturile arheologice executate.

Înlăturarea pridvorului nou adăugat în 1850 și decaparea tencuielilor la pereții fostului pridvor rămas înglobat în spațiul pronaosului prin desființarea peretelui despărțitor, au scos în evidență vechile arcade și au arătat succesiunea de etape prin care s-a urmărit micșorarea golurilor inițiale.

Atît la arcada din fațada intrării, singura unde se mai păstrau intacte arcul și discurile smălțuite ale arhivei, cît și în fațadele laterale unde arcele apar vădit refăcute după un traseu grosolan ce nu mai respectă semicercul și sînt lipsite de ornamentația ceramică, s-a constatat înscrierea unui al doilea arc concentric cu primul, de aceeași grosime și cu cărămizi identice, sprijinite pe picioare de zidărie. Alipite zidăriei spațiilor originali și cu talpa fundației nelegată, la o adîncime mai mică decît fundația zidurilor vechi, aceste arcuri sînt indiscutabil adăogate mai tîrziu, desigur în scopul unei consolidări. Într-o fază următoare, golurile astfel micșorate au fost din nou reduse prin pereți de zidărie, retrași față de grosimea arcelor, străpunși cu ușă pe laturile vest și nord și cu o fereastră pe latura dinspre sud.

Dărîmarea zonei supraînălțate cu 1 m, tot în 1850, la partea superioară a pereților, a dat prilejul determinării formelor vechii cornișe cu trei rînduri de zimți de cărămidă îngustă, prin descoperirea cozilor acestora rămase în cuprinsul zidăriei după cioplirea virfurilor din fațade. Existența unui turn deasupra pridvorului a putut fi de asemenea confirmată de întreruperea cornișei în zona arcadelor

și înlocuirea ei cu o retragere a zidăriei pe ambele fațade laterale, ce accentuează în mod vizibil partea inferioară a turnului dispărut.

În interior, săpăturile arheologice au degajat fostul zid despărțitor dintre pridvor și pronaos care a fost regăsit păstrat încă parțial sub pardoseală, cu excepția capătului dinspre sud răvășit de morminte. Bolta de lemn executată în 1850 peste spațiul unificat al celor două încăperi a fost apoi desfăcută iar tencuielile pereților s-au decapat după aprobarea înlăturării picturii⁴ obținîndu-se la fel ca și în exterior indicații asupra înfățișării originale. S-a putut astfel stabili că pronaosul avea o boltă în leagăn de zid, pe cînd încăperea pridvorului nu a avut boltă ci un planșeu de lemn⁵. Starea foarte deteriorată a zidăriei pereților, cu vădite intervenții ulterioare și plombe de proastă calitate, pare a indica, la fel ca și în exterior, o refacere totală a zidăriei și arcadelor pereților laterali în părțile superioare, păstrîndu-se din arcele originale doar primele rînduri de la naștere. Este posibil ca într-o epocă situată înainte de dărîmarea turnului, un puternic cutremur să fi produs serioase dizlocări în zidăria pridvorului, necesitînd consolidarea arcadelor prin dublarea arcelor menționate mai sus.

Cercetarea monumentului nu este pe deplin terminată, rămîind să fie extinsă la naos, la turlă și la altar. Este însă de pe acum stabilit că există aci, în mod indiscutabil, un tip de pridvor cu totul neobișnuit, cu deschideri mari în partea inferioară și cu turn clopotniță așezat deasupra.

Se cunosc unele exemple, din cele mai vechi timpuri ale arhitecturii Țării Românești, de turnuri înălțate pe pronaos cum este cel de la Sîn Nicolar din Curtea de Argeș, sau cel presupus să fi fost la Cozia, azi dispărut⁶. Se mai cunosc de asemenea cîteva exemple de pridvoare deschise ce au existat la Cotmeana din veacul al XIV-lea și la Tismana refăcută în veacul al XVI-lea sau la biserica domnească din Caracal bănuită a fi din veacul al XV-lea⁷. Nici unul dintre acestea însă nu are vreo înrudire directă cu ceea ce s-a găsit la Sf. Vineri care, pe lîngă faptul că este unul dintre rarele monumente rămase întregi din veacul al XV-lea, devine astfel un caz excepțional, precedînd cu mult pridvoarele și turnurile clopotniță caracteristice veacului al XVII-lea.

Există totuși chiar în Tirgoviște o clădire mai veche, datînd din veacul al XIV-lea, ce prezintă atîtea elemente identice cu Sf. Vineri încît trebuie considerat ca fiind prototipul care a fost luat ca model.

Este vorba de biserica veche a Curții Domnești, aflată între palatul lui Mircea cel Bătrîn și turnul Chindiei. Ruinele sale cunoscute mai de mult, arătau curiosul caz al unei biserici tăiate la capătul dinspre vest de un turn înalt neavînd nimic comun cu dînsa. Abia recent, în cadrul restau-

⁴ Autorizația înlăturării picturii a fost dată de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă (1968).

⁵ Amorsa arcuită, găsită în colțul de nord-vest al pridvorului și considerată la început drept o pornire de boltă, s-a dovedit a fi o rămășiță din arcul superior al arcadei, care a fost cioplit pe toată fața interioară pe o grosime de 30 cm, pentru lărgirea încăperii la linia pronaosului, după dărîmarea peretelui despărțitor.

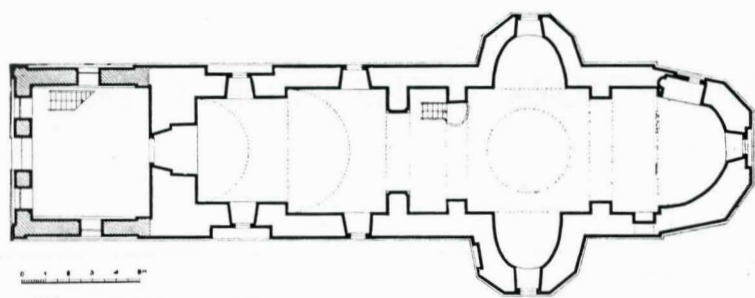
⁶ Dr. Bošković, *Le narthex de Cozia avait-il un étage supérieur*, în „BCMI” 1934, p. 121.

⁷ Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, *Istoricul și restaurarea bisericii fostei mănăstiri Cotmeana*, în „Studii și lucrări de restaurare DMI”, nr. 2, 1967, p. 84; Mircea Iliescu, *Pridvorul în arhitectura Țării Românești*, în „Studia Valachica”, nr. 2, 1970, p. 79.

¹ V. Brătulescu, *Inscripții de curînd descoperite*, în „BCMI”, 1940, p. 5.

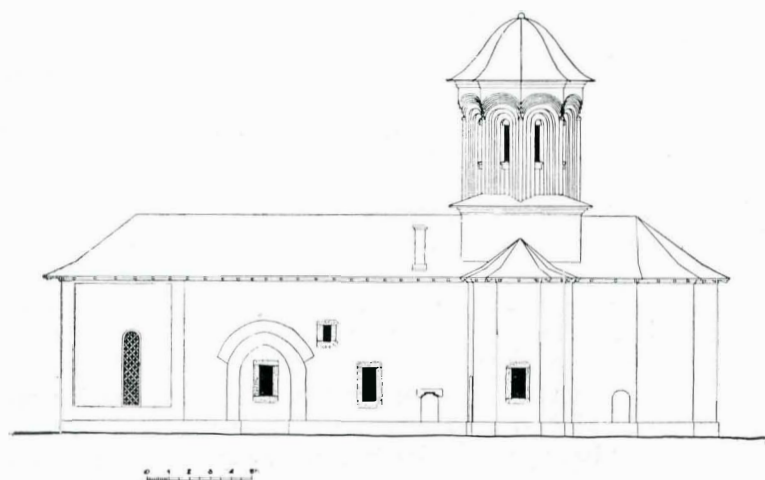
² Sondaje efectuate de arh. Șt. Balș și R. Mănciulescu, cu ocazia începerii lucrărilor de restaurare la Curtea Domnească, 1961.

³ Gh. I. Cantacuzino, *Aspecte ale evoluției unui vechi monument din Tirgoviște: biserica Sf. Vineri*, Valachica, 1969, p. 63.

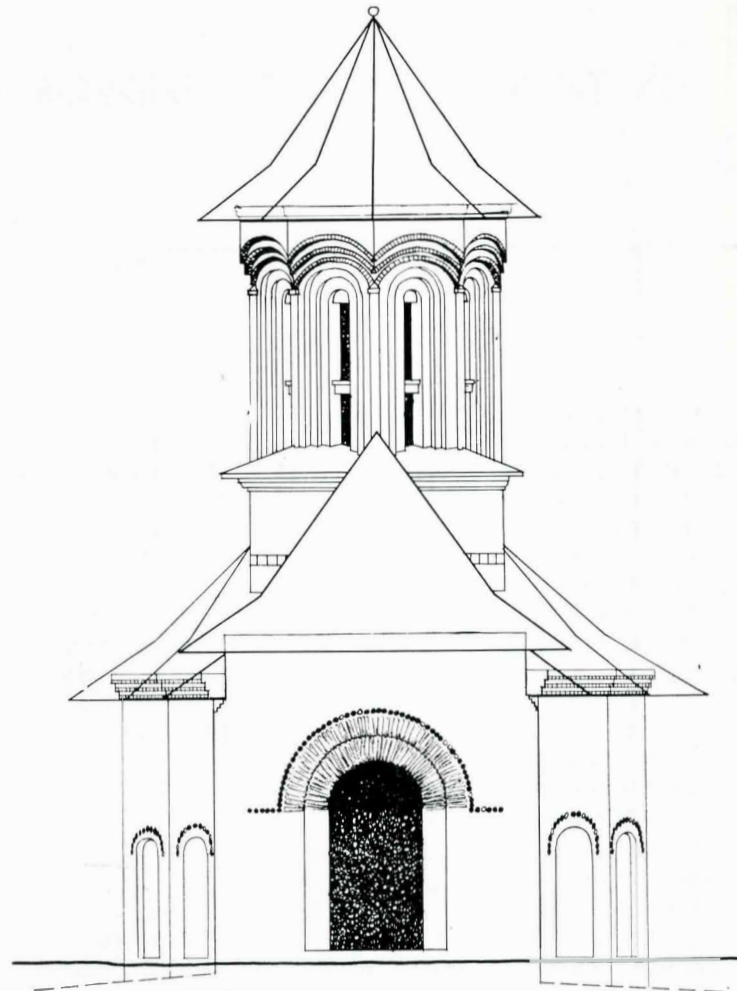

0 1 2 3 4 5m

1

2

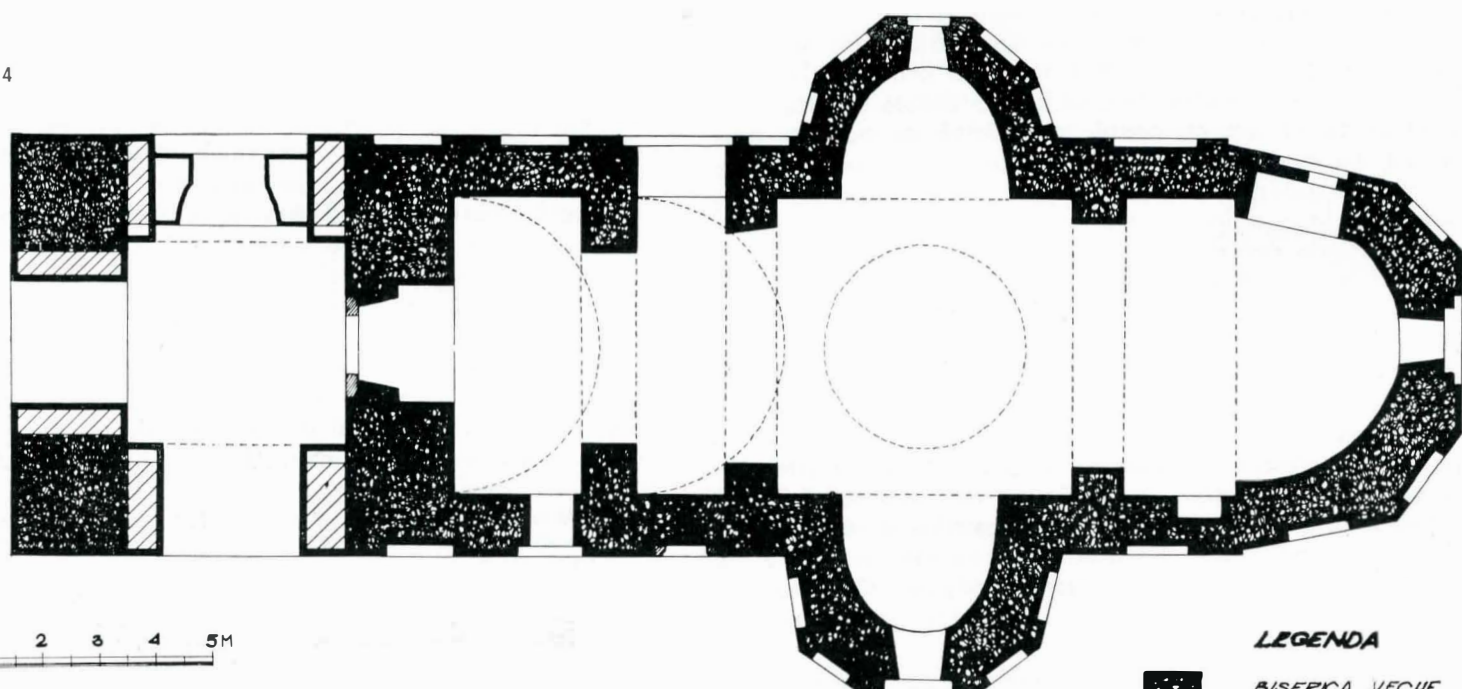

0 1 2 3 4 5m

3

Fig. 1 Planul bisericii Sf. Vineri, înainte de restaurare. Fig. 2. Fațada bisericii Sf. Vineri, înainte de restaurare. Fig. 3. Fațada Vest a bisericii Sf. Vineri, după restaurare. Fig. 4. Planul bisericii Sf. Vineri, după restaurare.

4

0 1 2 3 4 5m

LEGENDA

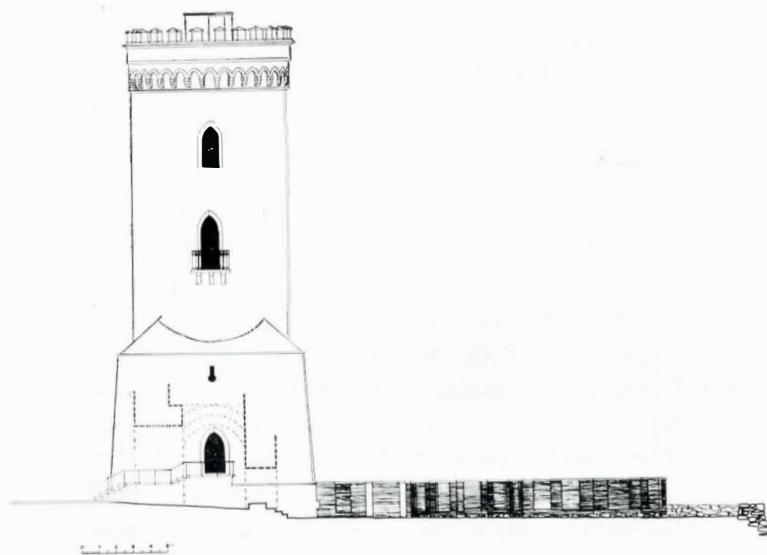
- BISERICA VECHIE
- ARCADA DE SPRIJIN
- ZIDARIE DE UPLUTURA

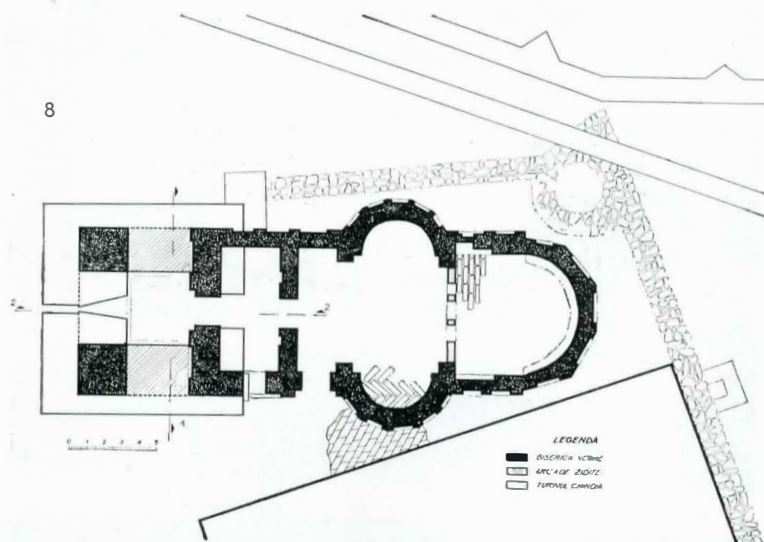
5

6

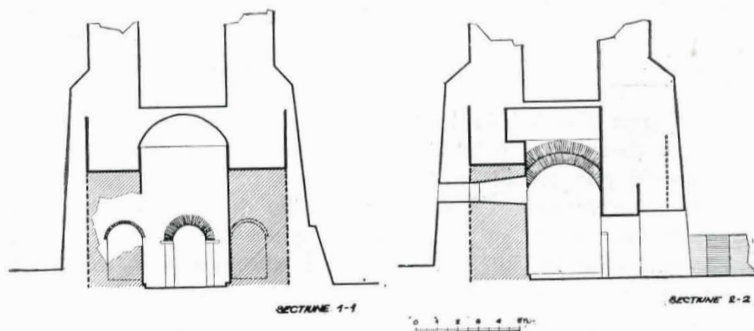
Fig. 5. Fațada bisericii Sf. Vineri, după restaurare. Fig. 6. Elevația turnului Chindiei. Fig. 7. Secțiuni prin turn. Fig. 8. Planul turnului Chindiei și al bisericii.

8

7

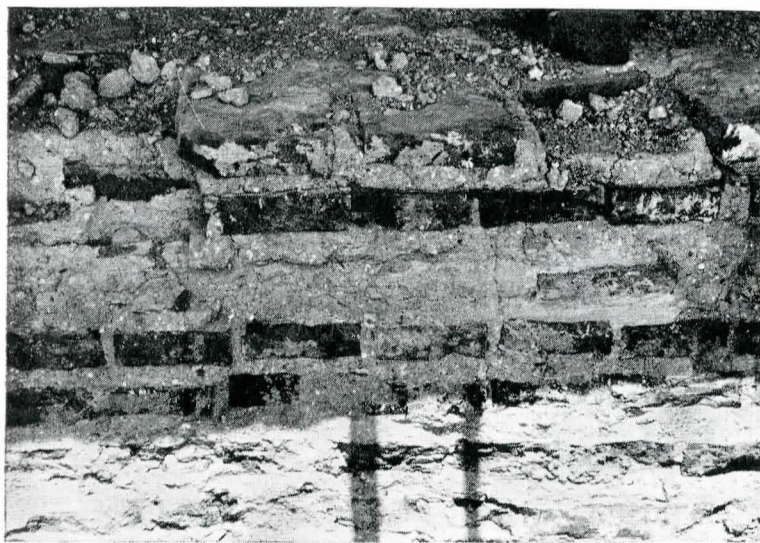

Fig. 9. Cornișa bisericii Sf. Vineri.

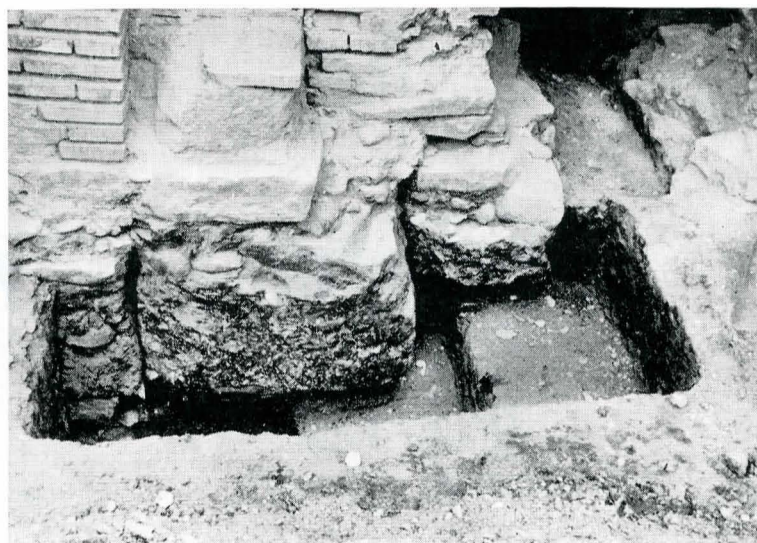

Fig. 10. Fundația arcadei 2.

rării întregului complex al Curții, extinderea degajărilor la baza turnului a putut lămurii problema acestei ciudate împerecheri. A reieșit că zidurile masive ale bazei Chindiei nu au tăiat prima clădire ci au fost suprapuse peste un pridvor aflat în fața pronaosului bisericii și rămas înglobat în construcția nouă⁸, prevăzut pe trei laturi cu arcade mari ulterior zidite⁹. Vechimea bisericii a fost și ea stabilită, dovedindu-se a fi o clădire din veacul al XIV-lea¹⁰.

Cercetările mai recente din acest an au adus noi precizări asupra situației reale a pridvorului aflat la baza turnului și a elementelor asemănătoare cu biserica Sf. Vineri.

⁸ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Tîrgoviște*, în „SCIV”, 1964, p. 232–234.

⁹ Cr. Moiescu, *Prima curte domnească de la Tîrgoviște*, în BML”, nr. 1, 1970, p. 11–15.

¹⁰ Gh. I. Cantacuzino, *Date arheologice în legătură cu cronologia unor construcții ale Curții Domnești din Tîrgoviște*, în „Studii și lucrări de restaurare DMI”, 1970, p. 146–151.

Fig. 11. Firidă cu discuri smălțuite.

S-a constatat în primul rînd că arcadele laterale, sprijinite spre vest pe stîlpi masivi de zidărie, sînt încastrate spre est în zidăria peretelui pronaosului și sînt construite odată, fără nici o urmă de adăugire ulterioară. S-a observat de asemenea aceeași deosebire de grosime, dintre zidul vestic al pronaosului și zidurile celelalte, semnalată la Sf. Vineri.

Adăugîndu-se faptul că peste tot zidăria pereților, indiferent de grosimile diferite, are cărămizile și rosturile de aceeași dimensiuni și că soclul de piatră este comun pe tot perimetrul clădirii denotînd o construcție unitară, se poate afirma că a existat și aci inițial un monument cu pridvor deschis cu trei arcade și turn, înainte de a se fi înălțat deasupra masivul turn al Chindiei.

Pe de altă parte, comparînd arhitectura ambelor biserici, reiese că planurile sînt aproape identice, cu aceeași particularitate rar întîlnită a unui decroș foarte redus ce marchează absida altarului, iar fațadele sînt și ele tratate în același fel, cu o decorație de firide și discuri smălțuite¹¹ și cu zidăria apărută de un strat subțire de tencuială¹².

În concluzie, căutînd să dovedim asemănarea celor două monumente, trebuie subliniat faptul că într-un interval de timp destul de scurt, înscris în cadrul veacului al XV-lea, a existat în Tîrgoviște un tip de biserică cu forme neobișnuite ce nu se mai găsește în altă parte.

Ca atare, o astfel de îmbogățire a cunoștințelor asupra unei perioade din care nu s-a păstrat aproape nimic, este pe cît de neașteptată pe atît de bine venită pentru istoria vechii noastre arhitecturi în general cît și pentru urmărirea evoluției pridvorului în special, de la primele sale exemple mai direct legate de tradiția bizantină, pînă la formele cu totul diferite ce apar începînd cu veacul al XVII-lea.

Mai trebuie subliniată totodată și această nouă dovadă a calităților inventive ale meșterilor vremii, exprimată prin marea diversitate constatată la monumentele Olteniei și Munteniei, care ar putea să ne rezerve noi surprize în cercetările viitoare.

¹¹ Forma firidelor de la Chindia, rămase doar la partea inferioară a pereților, a putut fi cunoscută prin firida păstrată intactă, descoperită prin sondaj în încăperea turnului, în spatele zidăriei de umplutură a arcadei. Cît privește discurile, deși nu au fost găsite la firida descoperită, ele au existat în fațade, după cum o dovedesc cele recuperate în cursul săpăturilor și din care un exemplar se păstrează la muzeul orașului.

¹² Constatări făcute în zona de nord la firide și soclu.